

ROMARRIKET

Romarriket

Den romerska republiken

Eva Queckfeldt

HISTORISKA MEDIA

Historiska Media
Box 1206
221 05 Lund
info@historiskamedia.se
www.historiskamedia.se

© Historiska Media och Eva Queckfeldt 2014
Fakta­granskning: Jenny Wallensten
Sättning: Åsa Björck
Kartor: Fugazi form
Omslag: Cia Björk/Design för Livet
Omslagsbilder: Horatiernas ed, målning från
1784 av Jacques-Louis David. Källa: Erich
Lessing/IBL Bildbyrå och Shutterstock.
Tryck: ScandBook AB, Falun 2014
Tryckning 1 2 3 4 5 6 7 8 9
ISBN 978-91-7545-059-9

Förord 7

Inledning 9

Roms kungatid 31

Den tidiga republiken 42

De puniska krigen 76

Rom – en stormakt i öst och väst 113

Rom – en stormakt med problem 135

Krigsherrar och politiker – Marius och Sulla 168

Krigsherrar, politiker och triumvire 196

Krigsherre och politiker – Gajus Julius Caesar 218

Slutet på republiken 240

Kronologi 263

Ordlista 265

Källor och litteratur 267

Register 271

Förord

VARFÖR SKRIVER MAN en bok om den romerska republiken?

Jag kan naturligtvis bara svara för mig själv. I mitt fall började det hela antagligen med att jag upptäckte den amerikanske författaren Steven Saylor's böcker. Någon sommar läste jag hans *Roman Blood* (den svenska titeln är *Romarblod*) och fastnade för hans hjälte Gordianus the Finder, en romersk privatdetektiv som sedan figurerat i flera av Saylor's romaner. I *Roman Blood* får Gordianus i uppdrag att hjälpa den unge romerske advokaten, politikern och talaren Marcus Tullius Cicero i dennes försvar av Sextus Roscius, en man som anklagas för att ha försökt mörda sin far.

Intrigen slog an en minnessträng hos mig. Visst var detta någonting som kändes igen från fyra års latintragglande på Katedralskolan i Lund? Visst hade vi där fått nosa på Ciceros tal och visst hade de varit intressanta, alla krångliga verbformer och adjektivböjningar till trots?

Det ena ledde till det andra. Jag läste flera av Steven Saylor's böcker men började också läsa annat. Hur var det egentligen? Vad hade hänt? Hur var det nu med Roms historia? Jag läste mer om Rom, inte bara skönlitteratur. Gamla kunskaper grävde sig fram ur minnets gömmor. Till sist kom det stora språnget. Kanske skulle jag försöka läsa den riktigt gamla litteraturen? Latinkunskaperna från 50 år tillbaka var numera helt rudimentära men det finns ju översättningar. Och att läsa Titus Livius i engelsk översättning på nätet var inte alls lika skrämmande som det skulle ha varit att ta fram den gamla latinboken med alla understrykningar och det gamla latinska lexikonet och försöka läsa honom på hans eget språk.

Så började det. Med Steven Saylor, som skrivit mycket mer än *Roman Blood*, med gamla kunskaper, lite nyfikenhet på de gamla historikerna och inte minst en kärlek till antiken, vårdad och ompysslad under alla de år då jag hade den stora förmånen att få undervisa historiestudenter på det område som helt enkelt kallades "Antiken" och som givetvis omfattade mycket mer än den romerska republikens historia.

DET ALLRA MESTA jag skriver om här utspelas före Kristi födelse, "f.Kr.". För att inte i onödan tynga ner texten, står oftast tidsangivelser utan f.Kr. Någon enstaka gång, om det inte varit helt självklart att året avsett en händelse som inträffat "e.Kr." har detta markerats.

Områden som spelade stor roll i den romerska republikens historia känner vi numera som olika länder: Italien, Grekland, Spanien, Frankrike och Turkiet. Det var stater som inte fanns då. Samtliga, med undantag för Spanien, skapades under 1800-talet eller det tidiga 1900-talet. I texten kallas de därför "den italienska halvön", "Iberiska halvön", "nuvarande Grekland", "nuvarande Frankrike" och "nuvarande Turkiet". Namn på orter har angetts med de gamla romerska namnen, ofta med det nuvarande namnet inom parentes. Med Africa avses den romerska provinsen, inte kontinenten.

Stavningen av namn och orter har utgått från Nationalencyklopedin. "Rom" och "republiken" har använts som synonymer. Om staden har avsetts har detta förhoppningsvis klart framgått av texten. Det skall också sägas att det i texten ofta talas om "den romerska armén" eller "den romerska hären". Sanningen var ju att det oftast var flera arméer/häror som var i aktion.

DET ÄR MÅNGA som under arbetets gång kommit med kommentarer och uppmuntran. Att nämna alla skulle leda till en uppräkningsminst lika lång som en förteckning över romerska ämbetsmän. Men Eva Peanberg, Björn Schelin och Eva Helen Ulvros förtjänar ett särskilt tack. Tack vänner!

Inledning

DET ÄR OOMTVISTLIGT att det är i antikens Grekland som den yttersta grunden till dagens moderna samhällen uppstod. Demokrati-begreppet kommer därifrån, liksom tankar om staten och medborgarna och om statens uppbyggnad och struktur. Det antika Greklands konst, litteratur och filosofi har sin givna plats inom det vaga men viktiga område som kallas "kultur".

Vi vet att arvet från antikens Grekland genom årtusenden filterats genom andra folk och andra kulturer, innan det nu har tagit plats i det moderna Europa. Både det bysantinska kejsardömet och araberna tog emot det. De tolkade det och satte sin prägel på det utifrån sina referensramar innan de lämnade det vidare.

Bland de allra första som tog emot och därefter lämnade detta arv vidare fanns antikens Rom. Det har ibland påståtts att romarna lånade inte bara sin gudavärld och sin mytologi utan hela sin kultur från Grekland. Det är lika felaktigt som att tillskriva antikens Grekland hela äran av att ha varit den moderna demokratins födelseplats. Mycket av det som politiskt utmärkt Europa under de senaste 200 eller 300 åren går nämligen inte i första hand tillbaka till antikens Aten, utan till antikens Rom.

När den moderna demokratin började diskuteras, debatteras och etableras i västra Europa och i Amerika under 1700- och 1800-talen försågs den ofta med drag som inte hämtades från det gamla Grekland utan från Rom. Den grekiska direktdemokratin där alla vuxna, manliga medborgare deltog tilltalade inte 1700- och 1800-talens samhällsbyggare. I de flesta av Europas och Amerikas stater inrättades det därför efter romersk förebild en senat, ett över-

hus från vilket erfarna och etablerade herrar, liksom en gång de romerska senatorerna, kunde balansera en mer folklig representation. I Rom reste sig Capitolium, klippan med de viktigaste templen, över stadens centrala torg, Forum, där medborgarna, höga som låga, möttes och diskuterade allt från vardagens trivialiteter till mer abstrakta ämnen som politik och kultur. I Washington och i många andra städer byggdes från slutet av 1700-talet ett Capitolium för de ledande politiska organen, en byggnad som också tjänade som ett forum där politiska tankar och idéer diskuterades och debatterades. I Frankrike styrde år 1799, liksom en gång i Rom, två konsulter. Detta är bara några få exempel på det romerska arvet.

Genom forna tiders skolundervisning kom eleverna, som oftast tillhörde samhällets övre skikt, att känna till republikens stora figurer och de krigiska och politiska händelserna. De bar kunskapen med sig och använde sig av den, vare sig det gällde att finna politiska förebilder, retoriska exempel eller militära teorier. Också inom konst och litteratur användes gestalter från republikens historia som motiv. Så spreds kunskapen om det gamla Rom. Den kom att utgöra en del av kulturarvet och gör det än i dag.

Arven från antikens Rom till dagens samhälle är många – och ofta mycket konkreta. Här finns flera språk, både själva latinet och alla dess avläggare. Latinet var länge kyrkans och de lärdes språk och är det fortfarande på många sätt. I vardagligt språkbruk används latinska låneord, namn på företag konstrueras för att låta romerska, och uttryck och talesätt (till exempel *Alea iacta est*, "Tärningen är kastad" eller *Veni, vidi, vici*, "Jag kom, jag såg, jag segrade") anses fortfarande höra till sådant som en bildad person bör känna till. Vårt västeuropeiska alfabet kommer från grekerna men har fått den form i vilket vi känner det från Rom.

Namnen på våra månader härstammar från Rom. Militärer har genom alla tider sett upp till romerska härförare och använt taktik och strategi baserat på romerska förebilder. Heraldiska örnar och andra fälttecken används ännu som symboler i den militära

världen. Lagerkransen är inte bara en militär utan också en akademisk symbol. För att bara ge några exempel.

Till det vaga som kallas "bildning" hör fortfarande att vara någorlunda bekant med gestalter ur den romerska mytologin och med mytiska eller verkliga personer från Roms historia: Jupiter med sin åskvigg, krigsguden Mars, kärleksgudinnan Venus samt Roms grundare Romulus och Remus. Vältalaren och politikern Cicero och fältherrar som Pompejus och Julius Caesar är heller inte bortglömda.

Och helt konkret finns fortfarande lämningar av romersk byggnads- och ingenjörskonst bevarade som ännu, i vår moderna tid, kan imponera och inspirera med geniala tekniska lösningar.

OFTA NÄR ROMS historia kommer på tal är det perioden från omkring år 100 f.Kr. fram till omkring år 200 e.Kr. som avses, alltså senrepubliken och den tidiga kejsartiden. Att just den epoken uppmärksammas hänger naturligtvis samman med att det är från den tiden de flesta källorna och den mesta litteraturen finns bevarad. Härifrån finns också litteratur som beskriver händelser som ligger långt tillbaka i Roms historia.

Samtidigt är dessa 300 år ett dramatiskt skede i Roms historia. Det inleds med de stora fältherrarna men omfattar också kejsare som var skickliga politiker, brutala maktmänniskor eller utsvävande libertiner – ibland allt i en och samma person – och avslutas med det som vi, med facit i hand, tycker oss kunna utpeka som inledningen till det romerska väldets nedgång.

Ändå är detta bara en liten del av Roms historia. Hundratals år tidigare, under den romerska republikens tid, lades grunden till det som skulle komma att utvecklas till ett av världens största imperier. Romarrikets nedgång och fall är en av de frågor som kan diskuteras om och om igen utan att man egentligen når fram till något resultat. Frågan om det romerska väldets uppkomst är däremot mycket mindre uppmärksammas – och troligen lika omöjlig

att finna något svar på. Men det finns all anledning att inte helt glömma det som hände innan Rom blev ett kejsardöme och behärskade stora delar av den då i väst kända världen.

Den romerska republiken växte fram för drygt 2 500 år sedan, detta om man accepterar att den inleddes år 509, efter det att den siste romerske kungen fördrivits. År 509 är dock en uppgift som man inte bör godta utan reservationer.

Inte heller kan vi sätta något bestämt slutår för republiken. Sista århundradet före vår tideräknings början betecknades av ett allmänt politiskt kaos ur vilket så småningom Gajus Julius Caesar Octavianus, eller som han föredrog att kalla sig, ”den unge Caesar”, stod som segrare. Vi är kanske inte bekanta med honom under de namnen – vi känner honom troligen bättre som Augustus, Roms förste kejsare. ”Den unge Caesar” besegrade slutgiltigt sina motståndare och blev Roms obestridlige härskare år 30. År 27 fick han hedersnamnet Augustus (”den upphöjde”) av den romerska senaten. Det vanliga är att låta Augustus maktövertagande markera övergången från republik till kejsardöme.

Den första kejsartiden präglades emellertid av att Roms härskare höll fast vid att republiken aldrig hade upphört att existera. Republikens ledande ämbetsmän valdes fortfarande. Både senaten och folkförsamlingarna fanns kvar. Samtidigt var kejsaren obestridligen statens härskare.

En bok om den romerska republiken bör ha en tidsmässig ram. Jag kommer, även om årtalen kan diskuteras, att låta republiken inledas år 509 och att låta den långsamt tona bort med ”den unge Caesars” seger och hans upphöjande till Augustus år 27.

Samtidigt uppstår ju republiken inte ur tomta intet. Också Roms kungatid kommer att beröras. Traditionen menar att denna inleddes år 753. Inte heller detta är ett årtal som man reservationslöst bör acceptera, men man måste ju börja räkna tiden någonstans ifrån.

Det finns mycket som inte kan rymmas i ett arbete om den romerska republiken – man måste sova. Det är romersk politik och

romerska militära företag som dominerar föreliggande framställning. Ämnen som konst, kultur, religion och filosofi blir däremot tämligen styvmoderligt behandlade. Naturligtvis fanns konst och kultur också under republiken men dess storhetstid inföll först under sista århundradet före vår tideräkningens början. Detsamma gäller för religion och filosofi. De orientaliska mysteriereligionerna har till exempel sina rotträdar nere i republiken men får anstå.

Boken inleds med en kort presentation av det skriftliga material som finns bevarat om den romerska republiken. Därefter följer ett par avsnitt som närmast kan kallas romersk realia – om det romerska samhället och olika företeelser som namnskick och liknande.

Den som snabbt vill komma till översikten över den romerska republiken kan hoppa över detta och börja med kapitel 1, det som behandlar den romerska kungatiden. Därefter följer republikens historia kronologiskt. Från dess påstådda inledning år 509 fram till det år då de valda konsulerna hette Gajus Julius Caesar Octavianus och Marcus Vipsanius Agrippa, det år vi numera talar om som år 27 f.Kr.

HUR VET VI VAD SOM HÄNDE?

ATT VETA NÄR någonting inträffat under den romerska republikens tid har sina svårigheter. Det påstås ofta att tiden i Rom, både under republiken och senare under kejsartiden, räknades *ab urbe condita*, från stadens grundläggning. Det var en tidpunkt som sattes till den 21 april år 753. Att tiden skulle ha räknats så är en sanning med modifikation. Visserligen kallade historieskrivaren Titus Livius (59 f.Kr.–17 e.Kr.) sitt stora arbete om Roms historia för just *Ab Urbe Condita* men inte förrän under kejsare Claudius regeringstid (41–54 e.Kr.) blev det ett mer allmänt bruk att ange tiden på det sättet. Att med fantastiska festligheter för staden Roms samtliga innevånare fira Roms födelsedag den 21 april blev för övrigt snart en del av det effektiva kejsarliga propagandamaskineriet.

HUR VET VI vad som hände under de närmare 1 000 år som den romerska republiken existerade? Vilka var de människor som levde där? Vilka grupper, släkter och familjer spelade en roll i republikens liv? Historikernas arbetsmaterial har nästan alltid bestått av bevarade skrifter men naturligtvis också av det material som arkeologerna använder. Från den romerska republikens äldsta historia finns ruiner, husgrunder, gravfynd, keramikskärvor och liknande. Skrivet material finns också: inskrifter på gravstenar eller fragment av papyrus med mera. Det mesta av materialet från tiden fram till 200-talet f.Kr. som en gång funnits är numera borta. Något har använts i senare arbeten och finns därför kvar, om än endast indirekt. Bland detta finns de årskrönikor, *Annales*, i vilka större och mindre händelser i republikens historia nedtecknades. Också annat nedskrivet material finns mer eller mindre fullständigt bevarat också från republikens äldre tid. Främst finns här så kallade *fasti*, listor över högre ämbetsmän och över större händelser som till exempel segrar och triumftåg, som sammanställdes av den romerske översteprästen, *Pontifex Maximus*.

Både *Annales* och *fasti* ger besked om när någonting inträffat respektive vilka ämbetsmän som var de ledande i republiken olika år. *Fasti* är emellertid inte helt tillförlitliga. Bland annat lär några extra år ha skjutits in på det sena 300-talet, vilket gör att årtalen dessförinnan troligen inte stämmer.

Tiden från 100-talet f.Kr. fram till början av 100-talet e.Kr. brukar kallas den latinska litteraturens guld- och silverålder. Perioden är något av den romerska historieskrivningens höjdpunkt, men redan tidigare hade man börjat skriva historiska verk i Rom. Med början på 200-talet f.Kr. och drygt 100 år framåt arbetade romerska historiker med att försöka ta fram det som inträffat i republikens förflutna.

Annales och *fasti* tillhörde det material dessa romerska historiker använde sig av. De använde sig också av traditioner, familjeberättelser eller av rena sagor och skrönor. De anlidade ibland material

som numera är försvunnet men det hände också att de själva fabulerade. Skildrade de händelser och skeenden som låg nära i tiden var det inte helt ovanligt att de själva upplevt det de berättade om.

De ledande kretsarna i Rom var helt klart intresserade av sitt förflutna och blev det än mer sedan Rom från 100-talet och framåt utvecklats till en stormakt. Det gällde att skapa ett medvetande om att samtiden vilade på ett rikt historiskt arv, att staten Rom redan från sin första tid varit på väg att bli en ledande makt i Medelhavsområdet. Den romerska historieskrivningen syftade till att lära läsaren någonting. Den skulle inte enbart skildra vad som hade hänt. Den skulle lyfta fram stora gestalter ur det förflutna som kunde tjäna som goda förebilder för de sentida läsarna och de ville också peka på hur tidigare politiska och militära misstag skulle kunna undvikas i framtiden. Tyngdpunkten låg alltså dels på personer, dels på förhållandet mellan orsak och verkan. Vem hade agerat på ett föredömligt sätt? Vems beslut hade lett till militära nederlag eller andra katastrofer? Vidare ansågs det väsentligt att ett historiskt arbete var fängslande, välskrivet och underhållande.

De som skrev historia var vanligtvis herrar från samhällets övre skikt som skrev för andra herrar i samma ställning, oftast politiker och militärer. De ämnen som dominerade i historikernas skrifter var följaktligen krig och politik. Det förflutna skildrades ofta på två helt olika sätt. Antingen uppehöll sig författaren vid hur enkelt, rent av primitivt, livet "förr i tiden" hade varit eller så försökte författaren ge Rom ett förflutet som kunde mäta sig med det som det grekiska området hade. Så påstods till exempel sagohjälten Aeneas ha lämnat det besegrade Troja för att bege sig västerut till området där Rom skulle grundas.

De romerska historikerna var säkert skickliga yrkesmän men de skrev utifrån sin tid och såg, liksom historiker gör i våra dagar, på det förflutna genom sin egen tids glasögon. Så speglar uppenbart Titus Livius skildring av Roms äldsta tid den tidiga kejsartidens ideal, den är alltså inte att betrakta som en dokumentär.

Givetvis skrev de romerska historikerna också utifrån sin egen tids värderingar. De grupper som inte ansågs ha spelat någon roll för det politiska eller militära agerandet, till exempel kvinnor, barn och slavar, skymtar därför endast tillfälligtvis förbi.

Sentida historiker har, när de skrivit Roms historia, använt sig av texterna som deras kollegor skrev under antiken. Men de har också använt material i form av memoarer samt tal och brev av ledande statsmän, politiker och militärer från republikens sista decennier som fortfarande finns bevarat. Här finns till exempel Julius Caesars och Ciceros skrifter, som ger en god bild inte bara av det politiska maktspellet i Rom under republikens sista år, utan också, särskilt när det gäller Ciceros brev, av personerna bakom politiken.

MEDBORGARE I ETT MANSDOMINERAT SAMHÄLLE

LÄNGE LÅG TYNGDPUNKTEN för de forskare och författare som under 1800- och det tidiga 1900-talet behandlade det förflutna på politisk och militär historia med kortare utblickar åt konst, litteratur och religion. De som skrev om Rom var givetvis inga undantag. I deras arbeten låg tonvikten oftast vid politikens och fältherrars agerande. Detaljerade skildringar över olika fältslag och militära manövrer var vanliga, liksom referat och beskrivningar av det politiska spelet, ofta illustrerat med citat eller referat ur politikens och militärers efterlämnade skrifter. Lite vid sidan av kunde också religion och mytologi behandlas, liksom livet för konstnärer, arkitekter och författare.

Att dessa forskare och författare skulle skriva om situationen för fördrivna småbönder var knappast troligt. Inte heller skrev de om kvinnorna i historien. Undantag fanns naturligtvis. De kvinnor som genom sin samhällsposition spelat en viktig roll i det offentliga uppmärksammades. Men de allra flesta kvinnor, liksom de allra flesta män, skymtar bara förbi som hastigast. Vi kan möta dem i inskrifter på gravar, i lagar och bestämmelser, i brev eller memoa-

rer och någon gång i politikernas tal, i memoarförfattares minnen eller i historikers skrifter. För arkeologerna finns gravfynd och andra fynd som vittnar om kvinnors och mäns vardagsliv: lämningar från bostäder, rester av redskap, delar av en kruka, en liten ask till smink eller kanske ett betsel.

Jämfört med vad som skrivits om fältherrar och politiker, finns det inte mycket skrivet om till exempel de romerska kvinnorna. Ju längre fram i tiden man kommer, fram mot republikens slut, desto mer samtida skriftligt material finns bevarat. Men det är material som skrivits av män från samhällets övre skikt, avsett att läsas av andra män med samma status. De insatser som kvinnor, barn, tjänstefolk, slavar, bönder, soldater, hantverkare och andra liknande grupper gjorde, noterades och dokumenterades sällan, även om de givetvis var ovärderliga för samhället. I det bevarade materialet finns de med endast som skuggor, som delar av kulisserna eller som bevarade fragment – trots att de skrivande herrarnas tillvaro knappast kunnat se ut som den gjorde utan dessa grupper.

Under senare hälften av 1900-talet har emellertid historievetenskapen och historieskrivningen förändrats. De som skriver om Roms historia, vare sig de är historiker eller arkeologer, har allt mer börjat notera det mänskliga, och kanske till och med det vardagliga, så som det skymtar fram i till exempel Ciceros brev, i graffiti från Pompeji eller i satirikernas raljerande.

DE STORA SKILJELINJERNA i det romerska samhället gick inte bara mellan fattiga och rika utan även mellan medborgare och icke medborgare samt mellan fria och slavar. Att vara romersk medborgare innebar, förenklat uttryckt, att man skulle betala skatt och göra militärtjänst men också att man hade rösträtt och möjlighet att söka statens olika ämbeten. Både militärtjänsten och beskattningen av romerska medborgare skulle komma att ändras under republikens tid, något som kommer att beröras längre fram.

Det var bara romerska medborgare som hade de rättigheter som

tillkom en familjs överhuvud, *pater familias*, och det var bara de som kunde gifta sig enligt de romerska traditionerna. En romersk medborgare hade alltid rätt att få sin sak prövad i domstol och kunde aldrig, annat än i undantagsfall, dömas till att bli piskad eller torterad. Inte heller kunde en romersk medborgare dömas till att korsfästas, en plågsam avrättningsmetod främst förbehållen slavar.

Det säger sig självt att ”den vanlige medborgaren” aldrig någonsin kunde utnyttja en romersk medborgares alla privilegier. Trogligtvis märkte han av när skatterna sänktes eller till och med togs bort. Men hur många hade egentligen möjlighet att söka ett ämbete eller att dra ett tvistemål inför domstol?

Också kvinnor kunde vara romerska medborgare. De gjorde givetvis inte militärtjänst och de hade varken rösträtt eller rätt att söka ämbeten. Men medborgarskapet i sig innebar en viss status. Och medborgare gifte sig med medborgare.

Till en romersk medborgares rättigheter hörde också rätten att klä sig i *toga*. Togan var ett upp till sex meter långt och flera meter brett tygstycke av fint ylletyg som draperades runt kroppen, något som var en konst i sig. Det fanns särskilda slavar som utbildats för att kunna klä sina herrar korrekt.

Togan var givetvis inget vardagsplagg. Den moderna motsvarigheten är närmast mörk kostym med kritvit skjorta och slips. De som bar toga var framstående affärsmän och politiker (senatorer hade rätt att bära en toga med röd bård) och togan bars förmodligen bara när de framträdde offentligt. Hemma gick de, liksom alla andra, klädda i en betydligt mer lättburen tunika.

Den vanlige romerske medborgaren bar troligen toga vid ett fåtal tillfällen. Till exempel när han blev vuxen, en ceremoni som innebar att han tog på sig, eller rättare sagt draperades i, en helt vit toga, *toga virilis*, och när han gifte sig. När han var död lades en toga över hans kropp när den fördes bort för att kremeras. Det fanns möjlighet att hyra en toga – parallellen till att hyra studentfrack är inte långsökta.

Kvinnornas klädsel, även de förnämjas, var betydligt enklare. En tunika med en *stola* (ungefär en klänning) ovanpå och över detta en *palla*, en motsvarighet till togan men betydligt mer lättburen.

SAMTIDIGT SOM MAN faktiskt kan känna igen mycket från sin egen värld och sin egen tid i antikens Rom, är detta Rom på många sätt helt annorlunda jämfört med dagens västerländska samhälle. Antikens Rom genomsyrades av en hederskultur där dygder som ära och heder samt plikten mot Rom, förfäderna och gudarna var viktiga. Romerska ideal dominerades av stränghet och enkelhet både i det privata och det offentliga livet. En riktig romare levde spartanskt. Han – för antikens Rom var liksom antikens Grekland en utpräglad manlig kultur – visste sin plats och gjorde sin plikt. Vare sig han tillhörde samhällets högsta skikt eller trälade som småbonde på magra tegar, var de romerska idealen knutna till jordbruket och till militärlivet. En riktig romare, hög som låg, levde av sina ägor. Han försvarade och beskyddade som familjens överhuvud sin hustru och sina barn, mot att dessa i gengäld lydde honom och underordnade sig hans vilja. När staten behövde sina soldater tog han fram svärd och rustning och drog ut i fält. Om han kom helskinnad tillbaka fortsatte han sitt liv sådant det varit innan plikten mot staten, mot Rom, hade kallat.

Kvinnor och barn hade att lyda och underordna sig. Liksom familjefadern underkastade sig staten, underkastade de sig familjefaderns vilja. Sådan var verkligheten under republiken. Dessa kärva ideal skulle finnas kvar långt in i kejsartiden, men då allt mer som just ideal, vilket ju ofta är något helt annat än vardagens verklighet.

Beskrivningen av idealromaren är naturligtvis förenklad men visar att kopplingarna mellan jorden, bonden och soldaten och mellan beskydd och lydning var starka. Långt fram i republikens historia belönades den romerske soldaten efter fullgjord tjänstgöring med jord. Han kunde då utvidga de ägor han redan hade eller etablera sina söner som självägande bönder med egna gårdar.

De romerska soldaterna kämpade enligt idealen inte för pengar. De kämpade för jorden, för det bestående. Den skulle lämnas vidare till söner som också de skulle tjäna Rom som soldater och vara beroende av att äga jord som de själva brukade eller lät arrendatorer eller slavar bruka åt sig.

När det romerska jordbruket på 100-talet på många håll omvandlades till storjordbruk innebar detta att många småbönder tvingades bort från sina gårdar. För att kunna försörja sig sökte de sig då till städerna. Denna inflyttning av egendomslösa före detta bönder ledde till stora sociala och ekonomiska förändringar i hela samhället – något som fick stora politiska följder.

FAMILJ OCH SLÄKT, NAMN OCH ÄKTENSKAP

DET VAR FAMILJEN och släkten som utgjorde ryggraden i det romerska samhället. Generellt var de romerska familjerna små. Undantag fanns naturligtvis och verkligheten under den tidiga republikens tid i Rom på 700-talet var en annan än när republiken övergick till kejsartid omkring år 30. Det vanliga var en kärnfamilj, föräldrar med två eller tre barn. Kanske fanns där också familjefaderns barn från tidigare äktenskap, och kanske även syskonbarn och någon eller några representanter för de äldre generationerna. Under republikens senare tid kunde ibland också slavar och tjänstefolk räknas till familjen.

Husfadern, pater familias, härskade med oinskränkt makt över sin familj. Vuxna söner, kanske med egna familjer, blev inte förrän långt fram under republiken myndiga förrän fadern dog. Samtidigt kunde tonårspojkar som förlorade sin far tidigt bli en pater familias, som bestämde över sin mor och sina syskon. Pater familias hade makt över liv och död i sin familj. När ett barn hade fötts i familjen placerades det framför pater familias fötter. Tog han upp det, fick det leva och bli en medlem i familjen. Gjorde han det inte, fick det dö. Familjefadern kunde också låta döda sina vuxna barn